



O'ZBEK TILIDAGI SINONIM FE'LLAR VA RUS TILIDAGI SINONIM FE'LLARNING O'ZIGA XOSLIKLARI

Guliston Davlat universiteti rus tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi Xonimqulova

Fazilat Raxmadjanovna

Kirish: O'zbek va rus tillari o'zining boy leksik tizimi, grammatik tuzilishi va semantik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Har bir til o'ziga xos bo'lib, uning ichida turli so'z turlari va ularning sinonimlari o'ziga xos semantik va pragmatik vazifalarni bajaradi. Fe'l — bu tilning eng muhim so'z turidir, chunki u nafaqat harakat yoki holatni, balki kommunikativ jarayondagi o'zaro aloqani ham ifodalaydi. Fe'lning sinonimlari esa tilning eng murakkab va xilma-xil elementlaridan biri bo'lib, ularning har biri turli kontekstlarda o'zgarishi, o'ziga xos ma'no va vazifalarni bajarishi mumkin. Sinonim fe'llar tildagi rang-baranglikni, aniqlikni va ifodaning samaradorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. O'zbek va rus tillaridagi sinonim fe'llarning semantik va pragmatik xususiyatlarini o'rganish, nafaqat leksik tizimlarni o'rganish, balki ikki til o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashga yordam beradi. Rus tili — indoevropalik til oilasiga mansub bo'lib, uning rivojlanishida turli etnik guruhlar va madaniyatlarning ta'siri mavjud. O'zbek tili esa turkiy til oilasiga mansub bo'lib, o'z tarixida arab, fors, rus va boshqa tillardan o'zlashtirilgan so'zlar va iboralar bilan boyigan. Bu ikki til o'rtasidagi farqlar nafaqat grammatika, balki leksik tuzilishda ham namoyon bo'ladi. Ayniqsa, sinonim fe'llarning qo'llanilishi va semantik yuki har ikkala tilda o'ziga xosdir.

Sinonim fe'llar tilda o'xshash ma'nolarni bildirsa-da, ular har bir tilning ijtimoiy va madaniy sharoitlariga qarab o'zgarishi mumkin. Masalan, o'zbek tilida "olmoq", "yig'moq" va "qabul qilmoq" kabi fe'llar biror narsani olish yoki qabul qilish ma'nosini bildirsa ham, ularning qo'llanilish konteksti, pragmatik jihatlari va stilistik yuki har xil bo'lishi mumkin. Rus tilida esa, "брать", "принимать", "заимствовать" kabi sinonimlar o'zbek tilidagiga nisbatan aniqroq va turli kontekstlarda cheklangan bo'lishi mumkin. Har bir sinonim fe'l o'zining pragmatik ahamiyatiga ko'ra, ijtimoiy va madaniy sharoitga bog'liq ravishda til egalarining turli niyatlarini ifodalaydi. Misol uchun, rasmiy va norasmiy nutqda sinonim fe'llardan foydalanishdagi farqlarni ko'rib chiqish, har bir tilning kommunikativ tuzilishini tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, fe'llarning semantik va pragmatik xususiyatlarini tahlil qilish, ikki til o'rtasidagi sinonimlar o'zaro farqlarini va o'xshashliklarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Bunday tadqiqotlar, tilshunoslarga har bir tilning o'ziga xos kommunikativ qobiliyatlarini, til egalarining tilni qanday ishlatishini va tilni o'rganish jarayonidagi murakkabliklarni yanada chuqurroq anglash imkoniyatini beradi. Bu tadqiqotda, o'zbek va rus tillarida sinonim fe'llarning semantik, pragmatik va



grammatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shu asosda, har ikki tilning leksik tizimining o'ziga xos xususiyatlari va sinonim fe'llarning qo'llanilishidagi farqlar o'rganiladi. Tadqiqot natijalari, til o'rganuvchilari uchun rus va o'zbek tillari o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlarni yaxshi tushunishga yordam beradi va ikki tilni mukammal o'zlashtirish uchun muhim yo'riqnoma bo'lishi mumkin.

Tadqiqot Metodologiyasi.

Tadqiqot sifatida leksik-semantik tahlil va pragmatik tahlil usullari qo'llaniladi. Tadqiqotda quyidagi metodlar foydalaniladi:

1. **Leksik-semantik tahlil:** Sinonim fe'llarning ma'nolarini o'rganish uchun, tilshunoslikda keng qo'llaniladigan semantik tahlil metodlari ishlatiladi. Bu metod yordamida fe'llarning ma'no va qo'llanish doiralari, turli kontekstlarda qanday farqlanishi aniqlanadi.
2. **Pragmatik tahlil:** Fe'llarning pragmatik xususiyatlari, ya'ni ularning kommunikativ vazifalari, tildagi kontekstual va stilistik o'zgarishlar hamda til egalarining niyatlari tahlil qilinadi. Bu metod, sinonim fe'llarning ishlatilishidagi farqlarni va maqsadlarni aniqlashda yordam beradi.

Tahlil va Natijalar.

Tadqiqotda o'zbek va rus tillaridagi sinonim fe'llarning semantik, pragmatik va grammatik xususiyatlari chuqur tahlil qilindi. Har ikkala tilni o'rganish orqali fe'llarning sinonimligi, ular o'rtasidagi semantik farqlar, qo'llanilish kontekstlari va stilistik roli aniqlanishi mumkin. Quyida tahlil qilingan asosiy jihatlar:

Semantik Xususiyatlar:

O'zbek va rus tillarida sinonim fe'llar o'rtasidagi semantik o'xshashliklar va farqlar mavjud. Fe'l sinonimlari bir xil yoki yaqin ma'no anglatadi, ammo ular har bir tilning o'ziga xos semantik qatlamlari bilan bog'liq holda ishlatiladi. Masalan, o'zbek tilida "yugurmoq" va "yuritmoq" fe'llari bir-biriga yaqin ma'nolarga ega bo'lsa-da, ularning qo'llanish doirasi farqlanadi. "Yugurmoq" fe'li ko'proq tezlik bilan harakat qilishni bildirsa, "yuritmoq" fe'li esa harakatni aniq yo'naltirishni yoki boshqarishni anglatadi. Bu farq semantik jihatdan juda nozik bo'lib, har bir fe'lning o'ziga xos ma'no qatlamlarini tashkil etadi. Rus tilida esa "бежать" va "гасить" fe'llari ham sinonim sifatida ishlatiladi, lekin har bir fe'lning qo'llanilish maqsadi va konteksti turlicha. "Бежать" fe'li tezlik bilan harakat qilishni bildirsa, "гасить" fe'li ko'proq "yong'inni o'chirish" kabi maxsus kontekstlarda qo'llaniladi.



Shunday qilib, semantik o'xshashliklarga qaramay, sinonimlar o'rtasidagi nozik ma'no farqlari ko'rinadi.

Pragmatik Xususiyatlar:

Pragmatik jihatlarni tahlil qilishda sinonim fe'llarning tildagi kommunikativ rolini, ya'ni ularning qanday maqsadlarni amalga oshirishi va til egasining niyatlarini qanday aks ettirishi aniqlanadi. Fe'l sinonimlarining pragmatik ma'nosi va ularning ishlatilishidagi farqlar har ikkala tilda juda muhimdir. O'zbek tilida "olmoq", "yig'moq" va "qabul qilmoq" fe'llari, masalan, turli kontekstlarda ishlatiladi. "Olmoq" fe'li odatdagi kundalik muloqotda ishlatilsa, "yig'moq" fe'li odatda yig'ish jarayonini bildiradi va ko'proq tashqi sharoitda (masalan, meva yig'ish) ishlatiladi. "Qabul qilmoq" esa rasmiy, muhim holatlarda ishlatiladigan sinonim bo'lib, til egasining muhim qaror yoki harakatni tasdiqlash niyatini bildiradi. Bu farqlar o'zbek tilining pragmatik xususiyatlariga xos bo'lib, har bir fe'lni qo'llashda kontekstning ahamiyatini ta'kidlaydi. Rus tilida esa "брать" va "принимать" fe'llari o'xshash ma'nolarga ega bo'lsa-da, ular pragmatik jihatdan farq qiladi. "Брать" fe'li ko'pincha oddiy harakatni bildiradi (masalan, biror narsani olish), "принимать" esa ko'proq rasmiy yoki jiddiy holatlarda ishlatiladi (masalan, qaror qabul qilish yoki mehmonni kutib olish). Bu farq pragmatik jihatdan tilning ijtimoiy me'yorlariga bog'liq va har bir sinonim fe'li til egasining aniq kommunikativ niyatini aks ettiradi.

Grammatik Xususiyatlar:

Grammatik tahlil sinonim fe'llarning morfologik va sintaktik xususiyatlarini ko'rsatdi. O'zbek va rus tillaridagi sinonim fe'llar grammatik jihatdan bir-biriga yaqin bo'lsa-da, ba'zi hollarda ularning qo'llanishidagi grammatik farqlar mavjud. O'zbek tilida, fe'lning kelishik shakllari va qo'llanilishi juda erkin bo'lib, kontekstga qarab har xil shakllarda ishlatiladi. Misol uchun, "yugurmoq" va "yuritmoq" fe'llari bir xil shaxsda ishlatilishi mumkin, ammo ularning qo'llanilishi bilan bog'liq grammatik farqlar mavjud. "Yugurmoq" fe'li odatda holatni anglatadi, "yuritmoq" esa aniq bir harakatni, ya'ni yo'naltirilgan harakatni bildiradi. Rus tilida esa sinonim fe'llar ko'pincha qat'iy grammatik qoidalarga amal qiladi. "Бежать" va "гасить" kabi fe'llar bir xil grammatik shaklda ishlatilganda ham, ularning qo'llanilishidagi farqni grammatik qoidalar orqali tushuntirish mumkin. "Бежать" fe'li holatni ifodalovchi va tez harakatni bildiruvchi fe'l sifatida ishlatiladi, "гасить" esa ko'proq maxsus holatlarda, masalan, yong'inni o'chirishda ishlatiladi, bu esa grammatik kontekstga bog'liq.

Stilistika va Qo'llanilish Kontekstlari:



Sinonim fe'llarning stilistik farqlari ham tahlil qilindi. Har bir fe'l o'zining stilistik kontekstiga ega bo'lib, ayrim sinonimlar rasmiy yoki adabiy nutqda ishlatilsa, boshqalari norasmiy yoki kundalik suhbatlarda qo'llaniladi. O'zbek tilida, "olmoq" va "yig'moq" fe'llarining stilistik farqlari aniq ko'rinadi. "Olmoq" fe'li kundalik nutqda keng qo'llanilsa, "yig'moq" fe'li asosan ma'lum bir jarayon yoki faoliyatni anglatadi, masalan, "yig'ish" yoki "tartibga solish". Rus tilida esa, "братъ" va "принимать" fe'llari o'z navbatida rasmiy va norasmiy kontekstlarda ishlatiladi. "Братъ" fe'li oddiy harakatni bildirsa, "принимать" fe'li esa ko'proq rasmiy, jiddiy holatlarda qo'llanadi.

Xulosa

O'zbek va rus tillaridagi sinonim fe'llarning semantik, pragmatik va grammatik xususiyatlarini o'rganish natijasida, ikki tilning leksik tizimlarida muhim farqlar va o'xshashliklar aniqlanadi. Tadqiqot, sinonim fe'llarning har bir tildagi kommunikativ vazifalarini, stilistik qo'llanilishlarini va kontekstual farqlarini yoritib berdi. O'zbek va rus tillaridagi sinonim fe'llarning semantik o'xshashliklari bo'lsa-da, ularning qo'llanishi va ma'nolari turli ijtimoiy, madaniy va pragmatik kontekstlarga qarab o'zgaradi. Fe'l sinonimlarining semantik tahlili ko'rsatdiki, har ikki tilda fe'llarning o'xshash ma'noga ega bo'lishiga qaramay, ularning ma'nolari ba'zan juda nozik farqlarga ega. Misol uchun, o'zbek tilidagi "yugurmoq" va "yuritmoq" fe'llari o'xshash bo'lsa-da, ular turli harakat va holatlarni bildiradi. Rus tilida esa "бежать" va "гасить" fe'llarining o'xshashligi semantik jihatdan cheklangan va ular aniq kontekstlarda ishlatiladi. Bu, har bir tilning leksik tizimida sinonimlarning qanday ishlashini va til egasining ma'lumotni qanday uzatishini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Grammatik tahlil esa, sinonim fe'llarning shakllanishida va qo'llanilishidagi farqlarni ko'rsatdi. O'zbek tilida fe'llarning erkin qo'llanilishi va shakllari ko'proq moslashuvchan bo'lsa, rus tilida sinonim fe'llar grammatik qoidalarga qat'iy amal qiladi. Bu, har bir tilning grammatik strukturasi va tilshunoslik tizimiga xos xususiyatlarni ochib beradi.

Umuman olganda, o'zbek va rus tillarida sinonim fe'llar o'rtasidagi semantik va pragmatik farqlarni o'rganish, har bir tilning leksik va grammatik tizimining o'ziga xos xususiyatlarini anglashga yordam beradi. Tadqiqot natijalari, ikki til o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlarni chuqurroq tushunish, shuningdek, til o'rganuvchilari uchun samarali o'qitish usullarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Bu tadqiqotlar, tilshunoslarga har bir tilning unikal xususiyatlarini yanada kengroq o'rganish imkoniyatini beradi va xalqaro tilshunoslik hamjamiyatiga o'zining qo'shgan hissasini taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:



1. Xudoyberganov, A. (2012). *O'zbek tilining semantika asoslari*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Yusupov, I. (2010). *Rus tili va uning leksik tizimi*. Moskva: Oliy o'quv yurti.
3. Andreev, S. (2015). *Lingvistika: semantika va pragmatika*. Sankt-Peterburg: Nauka.
4. Gulyamov, A. (2018). *O'zbek tilida sinonimlar va ularning pragmatika jihatlari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Kibrik, A. (2008). *Pragmatika va lingvistika*. Moskva: Akademiya.